

1.01
323.15(4):061.1"1925/1938"
Prejeto 4. 9. 2000

UDK

Egon Pelikan*

Josip Wilfan in Engelbert Besednjak v Kongresu evropskih narodnosti v letih 1925-1938

IZVLEČEK

Kongres evropskih narodnosti (1925-1938) je bil najpomembnejše mednarodno telo v Evropi v času med obema vojnama, ki se je na mednarodni ravni ukvarjalo z manjšinsko problematiko. Kongres je imel sedež na Dunaju, zasedal pa praviloma v Ženevi. Ukvarjal se je z vprašanji zaščite evropskih narodnih manjšin, skupnimi kulturnimi prostori, generalizacijo evropskega manjšinskega prava. V njegovem delovanju sta ključno vlogo igrala Slovenca, Josip Wilfan in Engelbert Besednjak. Iz njegovega gradiva je razbrati, da se je ukvarjal z vprašanji, ki so še danes aktualna. Zamisli in ideje sodelavcev kongresa so dosegle izjemno idejno in intelektualno višino, ki jo brez dvoma lahko primerjamo z današnjimi aktualnimi razmišljanji in procesi v zvezi z manjšinsko problematiko. Kongres evropskih narodnosti je to dosegal kljub temu, da se je v času med obema vojnama politika in družba v večini evropskih držav usmerjala v avtoritarno in totalitarno smer.

Ključne besede: Kongres evropskih narodnosti, Liga narodov, manjšine, Julijska krajina, Engelbert Besednjak, Josip Wilfan, manjšinsko pravo

ABSTRACT

JOSIP WILFAN AND ENGELBERT BESEDNJAK IN THE CONGRESS OF EUROPEAN NATIONALITIES, BETWEEN 1925 AND 1938

The author presents the activity of the Congress of European Nationalities between 1925 and 1938. In the period between the two world wars, the Congress was the main international body dealing with issues concerning national minorities. The Congress' Main Office was in Vienna while its sessions were normally held in Geneva. The Congress dealt with issues concerning the protection of European national minorities, the establishment of joint cultural areas as well as striving to secure the adoption of general European legislation protecting minorities. Two Slovenes, Josip Wilfan and Engelbert Besednjak played a key role in the Congress. The existing documentation shows that the Congress dealt with issues that are still topical today. The ideas expressed by its participants were of exceptional ideological and intellectual height and can undoubtedly be compared with the current thought and processes regarding minority issues. The Congress of European Nationalities was able to achieve this in spite of the fact that, at the time, the politics and societies in most European countries were becoming increasingly authoritarian and totalitarian.

* Dr., znanstveni sodelavec, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva 18

Key words: Congress of European Nationalities, League of Nations, European minorities, the Julian March, Engelbert Besednjak, Josip Wilfan, Generalization of the Law on Minorities

Slovenci po prvi svetovni vojni

Po sklenitvi rapalske pogodbe 12. novembra 1920 je Primorska pripadla Italiji. Meja je potekala po črti Peč-Jalovec-Triglav-Porezen-Blegoš-Planina-Javornik-Snežnik-Kastav. Italiji je bila priključena več kot četrtnina slovenskega etničnega ozemlja. Sloveniji je bila tudi povsem zaprta pot do morja.¹ Ob vstopu v Jugoslavijo je bilo Slovencev približno 1.000.000. Približno 350.000 jih je po razmejitvi ostalo v Italiji in Avstriji in "zgodovina Slovencev med obema vojnoma" je zato brez upoštevanja Primorske (glede na število prebivalcev in upoštevajoč današnje ozemlje Republike Slovenije) pravzaprav predvsem zgodovina "enega od delov slovenskega naroda".

Za Slovence, ki so izstopili iz kulturnega in civilizacijskega kroga Srednje Evrope ter se pridružili tujemu levantinskemu svetu prav v upanju, da bodo z njegovo pomočjo ohranili svojo etnično celovitost, sta pomenila tako rapalska meja kakor koroški plebiscit bolečo rano in veliko razočaranje.² Kakor je bil pred prvo svetovno vojno razdeljen poljski narod, so bili na evropskem zemljevidu zdaj razdeljeni Slovenci. Njihov takratni položaj je bil primerljiv s položajem Kurdov (ki je ostal nespremenjen do danes...)³

V taboru poražencev pa se je poleg enega od najmanjših evropskih narodov znašel tudi eden največjih. Prva svetovna vojna in mirovna konferenca sta z manjšinskim vprašanjem podobno obremenila Nemce. Pobuda za oblikovanje nekakšnega mednarodnega predstavništva evropskih manjšin, ki bi na mednarodni ravni ščitil manjšinske pravice, je izšla iz krogov predstavnikov nemških manjšin že leta 1924. Teh je bilo v Evropi največ in večina od njih je bila (kakor slovenske manjšine) povsem nezaščiten.

Prvo zasedanje manjšin v Kongresu evropskih narodnosti leta 1925

Pobudnik zamisli o mednarodnem sodelovanju evropskih manjšin je bil Ewald Ammende, baltski Nemec, ki je sredi dvajsetih let navezal stike s predstavniki drugih evropskih manjšin, ki so bile v podobnem položaju kakor nemške. Najprej je Ammende posredoval Josipu Wilfanu, predstavniku slovenske manjšine v parlamentu v Rimu, in tudi več drugim predstavnikom evropskih manjšin, poročilo o zasedanju Lige narodov v Ženevi leta 1924. Skupaj s poročilom o zasedanju je razposlal tudi vabila za sestanek predstavnikov manjšin v Benetkah 21. junija 1925. Ammende je predvidel naraščanje vloge, ki naj bi jo v mednarodnem življenju igrala Liga narodov. Na omenjenem zasedanju Lige narodov se je kot poseben problem pokazalo poljsko, litvansko, katalonsko, nemško itd. manjšinsko vprašanje. Ammende je opazil tudi veliko zanimanje novinarjev za manjšinska vprašanja.

¹ Metod Mikuž: Slovenci v stari Jugoslaviji. Ljubljana 1965, str. 188.

² Jože Pirjevec: Jugoslavija 1918-1992. Koper 1995, str. 29.

³ Prim. Janko Kos: Duhovna zgodovina Slovencev. Ljubljana 1996, str. 152.

To ga je napeljalo na misel, da bi morda lahko zastavili program, ki bi ne dopuščal posameznim državam samovoljnega odločanja o pravicah manjšin, temveč bi predstavljal nekakšno mednarodno obvezo evropskih držav pri urejanju

odnosov do nacionalnih manjšin. Po Ammendejevem mnenju naj bi bila Liga narodov vse preveč orodje velikih nacij, ki da imajo same v svojih državah številčne manjšine in so zato za ta vprašanja zelo občutljive.

Takrat je bila predhodnica današnjih Združenih narodov, Liga narodov, v rokah imperialističnih velesil, zmagovalk v prvi svetovni vojni, ki so se same otepale nacionalnih manjšin in niso kazale zanimanja za načenjanje in reševanje manjšinskih vprašanj.⁴ Države zmagovalke iz I. svetovne vojne niso imele do narodnostnih manjšin tudi nobenih formalnih obveznosti.⁵ Različne obveznosti do manjšin so morale sprejeti države premaganke in tako npr. Italija na mednarodni ravni, v odnosu do svoje slovenske in hrvaške manjšine, ni bila vezana v ničemer.⁶

V tem času so se v Evropi z manjšinskimi vprašanji (če prezremo samooklicane "organizacije", v katerih so sami sebe predstavljali bolj posamezniki) ukvarjale posredno in neposredno predvsem tri pomembnejše mednarodne organizacije:

1. Zveza društev za Ligo narodov (Union der Völkerbundligen)
2. Interparlamentarna unija (Interparlamentarische Union)
3. Mednarodna zveza pravnikov (International Law Association)

Te organizacije so, tako kot Kongres evropskih narodnosti (Der Europäische Nationalitäten-Kongreß), zaposlovale pravne in druge strokovnjake, ki so se intenzivneje posvečali vprašanju mednarodnega pravnega varstva nacionalnih manjšin.⁷

Ewald Ammende in Josip Wilfan sta že na prvem sestanku poskušala opredeliti odnos do vprašanj, ki so bila pomembna za vse evropske manjšine: vprašanja kulturne avtonomije, politične avtonomije, ozemeljske odcepitve itd. Ta vprašanja naj bi spravili pod skupni imenovalac oziroma jih "generalizirali" v evropskem kontekstu in iz teh razmišljanj je izšla ideja oziroma načrt za pripravo prvega zasedanja vseh evropskih manjšinskih predstavnikov, t. i. "Minderheiten - Tagung", kot je bilo prvotno ime za poznejši Kongres evropskih narodnosti.

Priprave na prvo zasedanje so potekale vse poletje 1925⁸ in prvo zasedanje Kongresa evropskih narodnosti je bilo 15. in 16. oktobra 1925 v Ženevi. Na tem zasedanju je bil za predsednika izbran dr. Josip Wilfan, ki je potem na tem položaju ostal vse do leta 1938 oziroma do konca delovanja kongresa.

Prvega Kongresa evropskih narodnosti se je udeležilo več kot 30 nacionalnih manjšin iz vse Evrope, ali kot je o tem zapisal Ammende "...so gut wie alle...".⁹ To dejstvo je že samo po sebi predstavljalo velik uspeh. Na kongresu so izdali tudi skupno resolucijo, ki je kazala na dober začetek dela kongresa. Za uspeh je štel

⁴ Prim. Rudolf Michaelsen: Der Europäische Nationalitäten-Kongres. Frankfurt am Main 1984, str. 95-96 (dalje Michaelsen, Der Europäische).

⁵ Arhiv Antona Vuka, privatna last, Miren pri Novi Gorici (dalje AV), Manjšinski kongresi 1925-1930, brošura o delovanju Kongresa, brez datuma in kraja tiska, str. 51.

⁶ Ivo Juvančič: Politično ozadje I. tržaškega procesa. Kronika, 1973, št. 3, str. 181.

⁷ AV, Manjšinski kongresi 1925-1930.

⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana, osebni arhiv Josipa Wilfana, fasc. 5 (dalje ZAL, WA). Pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 3. 8. 1925.

⁹ "Praktično vse..."; ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 3. 8. 1925.

Ammende še posebno to, da na zasedanju ni prišlo do ostrejših preprirov ali izgre-dov med predstavniki posameznih manjšin.¹⁰ Na prvem kongresu izvoljeni odbor evropskih manjšin naj bi zasedanja poslej prirejal vsako leto enkrat.¹¹ Za uradni, delovni jezik na kongresu so določili francoščino in nemščino.¹²

Na prvem zasedanju je bila sprejeta tudi vrsta programskih resolucij: O pripravi vsakoletnih zasedanj, O pripravi delovnega odbora, O reševanju manjšinskega vprašanja, ki da je pogoj miru v Evropi itd. Posebne pozornosti je bil deležen govor podpredsednika kongresa, predstavnika baltskih Nemcev (iz Latvije) Paula Schiemanna,¹³ ki je zatiranje manjšin v tedanji Evropi primerjal z verskimi spopadi v 16. stoletju in referat podnaslovil: "Cuius regio eius religio, Cuius regio eius lingua, eius shola..."¹⁴

Začetek dela kongresa je zelo pozitivno ocenila in pozdravila tudi večina večjih evropskih časopisov.¹⁵ Poročilo o kongresu je prinesla tudi tržaška Edinost 25. oktobra 1925. V njem preberemo, da "se je kongresa udeležilo 27 organiziranih narodnih skupin iz 12 držav, ki pripadajo 10 narodnostim".¹⁶

Kot je razvidno iz Wilfanovega in Besednjakovega arhiva,¹⁷ so financiranje kongresa omogočale manjšine same, pri čemer so jih navadno podpirale matične države. Videti je, da so prav Nemci, ki so v tem času imeli tudi največ manjšin, bili še najbolj prizadevni in pripravljeni na kritje finančnih stroškov kongresa. Ob tem je treba omeniti, da je posamezne akcije, kakor npr. posamezne nastope na kongresih in tudi ostale dejavnosti v zvezi s kongresi, financirala vlada Kraljevine Jugoslavije prek zunanjega ministrstva. Sredstva sta na jugoslovanskih konzulatih po Evropi dvigovala Wilfan in Besednjak osebno. Leta 1935 npr., ko je bilo treba poravnati stroške zasedanja kongresa v Ženevi in se je zaradi padca lire Wilfan znašel v finančnih težavah, je stroške jugoslovanske delegacije pokrilo zunanje ministrstvo vlade Milana Stojadinovića, na posebno prošnjo obeh poslancev.¹⁸ Očitno pa je, da je vlada Kraljevine Jugoslavije večkrat pomagala udeležencem kongresa in najbrž tudi Kongresu neposredno.¹⁹

¹⁰ Ne smemo pozabiti, da je v teh letih, prihajalo do ostrih spopadov v mnogih evropskih parlamentih, do fizičnih obračunavanj (Italija), do streljanja in ubojev (Kraljevina SHS) itd. Še bolj bi torej to lahko veljalo za predstavnike manjšin, ki so delovali v razgreti nacionalistični atmosferi, ki je bila značilna za vso tedanjo Evropo.

¹¹ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 20. 10. 1925.

¹² Glej Michaelsen, Der Europäische, str. 115.

¹³ Tudi njegova osebna usoda kaže na to, kakšni ljudje so se zbrali v okviru kongresa. Dr. Paul Schiemann (1876-1944) je po končan prvi svetovni vojni postal predsednik Nemške - baltske demokratske stranke (Deutsch-baltischen Demokratischen Partei). Kot demokrat je po nacističnem prevzemu oblasti hitro prišel v konflikt z nacisti. Po začetku druge svetovne vojne in nemški zasedbi Rige ga je težka bolezen rešila pred deportacijo v koncentracijsko taborišče. Umrli je zagrenjen in osamljen leta 1944 v Rigi.

¹⁴ Michaelsen, Der Europäische, str. 106.

¹⁵ Prav tam, str. 120.

¹⁶ Edinost, 25. 10. 1925.

¹⁷ Finančnih konstrukcij kongresa v Wilfanovem arhivu ni najti, kaj šele bilance posameznih zasedanj ali posameznih postavk.

¹⁸ ZAL, WA, fasc. 6, pismo Josipa Wilfana Ivu Andriću, 20. 8. 1935.

¹⁹ Po ugotovitvah nemškega zgodovinarja je Wilfan večkrat finančno pomagal Ammendeju. Ker sam ni imel sredstev, so ta očitno prihajala tudi iz Jugoslavije, kjer sta jih morala zagotoviti prav Besednjak in Wilfan. Morda gre tudi v tej smeri iskati odgovor na Ammendejevo navdušenje nad Besednjakom in tudi podlago njegovi izjavi, "da je za kongres ogromno napravil...". Prim. Michaelsen, Der Europäische, str. 247 in posebno na strani 254, kjer se avtor sklicuje na poročila avstrijskega poslanika v Rimu.

V poročilu Wilfanu po prvem zasedanju so bile zastavljene prve naloge za bodoče redne dejavnosti kongresa:

- ustanovitev "Pisarne za sodelovanje in informiranje" ("Verbindungs- und Informationsbüro")

- ustanovitev lista, ki bi spremljal delovanje kongresa in predstavljal njegove aktivnosti

- vzpostavitev pravne službe, ki bi omogočala finančno pomoč in pravne nasvete (skrbela naj bi za pravna vprašanja v zvezi s problemi posameznih manjšin, delom Kongresa evropskih narodnosti, ukvarjala pa naj bi se tudi z znanstveno analizo specifičnih vprašanj manjšinske problematike, npr. z odnosom med manjšinami, med manjšino in matico, vero in narodnostjo itd.).²⁰

Delo kongresa je (sicer zelo previdno)²¹ podprla tudi Liga narodov, kar potrjujejo tudi čestitke nekaterih vodilnih politikov Lige narodov (npr. generalnega sekretarja Lige narodov, sira Erica Drummondsa). Evropsko časopisje je bilo začetku delovanja kongresa v glavnem naklonjeno. Po prvem kongresu so vse manjšine, ki prej še niso pristopile, pokazale zanj veliko zanimanje.

Takoj po ustanovitvi se je (očitno na željo jugoslovanske vlade) Wilfanu v kongresu pridružil tudi drugi slovenski poslanec v rimskem parlamentu, Engelbert Besednjak. Besednjak je dobil (poleg običajne priprave svojega referata) v okviru kongresa predvsem nalogo, da skrbi za vse opravke v zvezi z novinarskimi posli kongresa, v času zasedanja pa je vodil nekakšno kongresno novinarsko središče (informativno-propagandno pisarno).²² Skrbel je za informiranje evropskih časopisov in je bil v tem smislu nekakšen "minister za propagando" kongresa.²³ Njegov najožji sodelavec na tem področju je bil baron Ferdinand von Üxkull. Ewald Ammende je bil predvsem politični talent in je bil skupaj z Wilfanom, ki je bil ključni ideolog kongresa, tudi formalni voditelj kongresa.²⁴ Besednjaku pa so priznavali tudi mesto eksperta za odnose Vatikana do nacionalnih manjšin.

Iz dopisovanja med Wilfanom in Besednjakom je razvidno, da sta se poslanca (po prvih ostrih sporih, ki so izhajali iz časov političnih, liberalno - krščansko-socialnih razprtij v Julijski krajini) medsebojno informirala in tesno sodelovala, saj sta si pošiljala tudi prepise zaupnih pisem npr. za dr. Antona Korošca, dr. Ammendeja, in druga.²⁵

Poleg predstavnikov slovenske in hrvaške manjšine iz Julijske krajine je koroške Slovence (in pozneje praviloma sicer na vseh kongresih), kot delegat zastopal dr. Franc Petek. Dr. Petek se je prav tako udeležil že tudi ustanovitvenega kongresa.²⁶

Vloga obeh Slovencev, Wilfana in Besednjaka, je bila pri delu kongresa zelo pomembna, saj sta zasedala tudi ključni formalni funkciji, Wilfan kot predsednik

²⁰ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 19. 11. 1925.

²¹ Morda bi bilo boljše zapisati, da Liga narodov dela kongresa vsaj ni ovirala, saj je sekretariat Lige narodov v svojih navodilih naročal, naj se v zvezi s kongresom postopa "s skrajno rezervo...". Glej: Michaelsen, Der Europäische, str. 96.

²² Michaelsen, Der Europäische, str. 62.

²³ ZAL, WA, fasc. 29.

²⁴ Michaelsen, Der Europäische, str. 59.

²⁵ Prim. ZAL, WA, fasc. 6, pismo Josipa Wilfana Engelbertu Besednjaku, 11. 4. 1935.

²⁶ AV, Manjšinski kongresi 1925-1930, str. 10.

kongresa in Besednjak kot predsednik Mednarodne zveze manjšinskih časnikarjev, kot smo omenili, pa sta bila tudi med najpomembnejšimi ideologi kongresa.

V ilustracijo tedanjih evropskih razmer in opozorilo na to, kaj vse se je takrat pripravljalo oziroma rojevalo v Srednji Evropi, velja omeniti, da je le nekaj dni pred prvim zasedanjem kongresa (tj. 3. oktobra 1925) potekal v Budimpešti prvi Mednarodni kongres antisemitov, ki so se ga udeleževali predstavniki antisemitskih

organizacij iz 18 evropskih držav (Nemčije, Francije, Italije, Avstrije, Poljske, Romunije, Švedske, Češkoslovaške, Madžarske itd.). Med udeleženci je bil tudi poznejši vodilni ideolog tretjega rajha Alfred Rosenberg, pa tudi poznejši madžarski ministrski predsednik Gyula Gömbös.²⁷ Simbolično sta oba kongresa predstavljala antipod drug drugemu, dve alternativni, dve izključujoči se poti - simbolično razpotje, na katerem je stala Evropa sredi dvajsetih let preden se je odločila za pot, ki je vodila v katastrofo.

Delovanje kongresa v dvajsetih letih

Kongrese je z daljšimi uvodnimi govori redno odvarjal predsednik Wilfan.²⁸ Prav tako je Wilfan praviloma vodil celotna zasedanja kongresa in (kakor je razvidno iz nekaterih ohranjenih stenografskih zapiskov zasedanj) tudi dostikrat zelo odločno nastopil proti posameznim kršitvam poslovnika.²⁹

Že takoj po prvem zasedanju se je pokazalo tudi precej konkretnih političnih problemov, kot npr. stališča do vprašanja samoodločbe narodov in seveda posledično zelo aktualno vprašanje "odnosa do obstoječih meddržavnih meja". Ammende je pristal na to, da Kongres evropskih narodnosti ne bo nastopal s samostojnimi iniciativami v omenjenem smislu, ne da bi se poprej posvetoval z ustreznimi organi pri Ligi narodov.³⁰ Podobne dileme so se hitro pojavile tudi v zvezi s stališči do političnih in nacionalnih skupin v emigraciji, odnosa emigrant-skih skupin do vlad v matičnih državah itd. Pravzaprav je bilo celotno delovanje kongresa treba vsaj do določene mere prilagoditi oziroma uskladiti z načeli, ki jih je v evropski politiki zastopala Liga narodov, saj bi bilo delo kongresa sicer kmalu onemogočeno. Glede spreminjanja državnih meja je kongres pripravil kompromisno formulacijo, po kateri naj bi bila "sprememba državne meje mogoča, če bi predstavljala korak k evropski politični stabilnosti".³¹ V kongresu so se posebno pri oblikovanju podobnih občutljivih deklaracij opredeljevali tako, da so končni programi ali resolucije predstavljali čim širše sprejemljiva, univerzalna stališča. Predvsem in najbolj odločno se je kongres zavzel za kulturno avtonomijo, ki je bila v tem smislu tudi najmanj sporna. Kongres se je javno distanciral od najbolj občutljivega vprašanja:

²⁷ Michaelsen, *Der Europäische...*, str. 106.

²⁸ ZAL, WA, fasc. 29, mapa s poročili o kongresnih dejavnostih za leto 1926.

²⁹ Prim. AV, Manjšinski kongresi 1925-1930, str. 83.

³⁰ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 8. 3. 1926.

³¹ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 28. 3. 1926.

"Vsaka vprašanja okoli sprememb obstoječih državnih meja v Evropi nikakor ne spadajo v območje dela kongresa in ta se z njimi nikakor ne bo ukvarjal."³²

Iz podobnih razlogov je bilo tudi "kolonialno vprašanje" na kongresu strogo nedotakljiva tema. Z obravnavanjem kolonialnih vprašanj bi se kongres hipoma onemogočil.

Seveda je kongres kljub temu predstavljal določeno protiutež Ligi narodov, ki je očitno zastopala interese držav zmagovalk (antante) in je v tem smislu med obema organizacijama moralo priti do nekaterih trenj. Zato naj bi predstavniki vseh nacionalnih manjšin skupaj (po predlogih in razpravi), pripravili tako široko

zasnovan program, da bi ga lahko sprejeli predstavniki vseh udeleženk. Program za delo kongresa naj bi predstavljal nekakšen konsenz, minimalni program oziroma skupni imenovalci stališč vseh udeležencev kongresa.

Drugo zasedanje Kongresa evropskih narodnosti leta 1926 je potekalo od 25. do 27. avgusta. Razprave so uvajali referati z naslovi: "Zagotavljanje svobodnega kulturnega razvoja manjšin" (dr. Robinson, židovska skupnost v Litvi in dr. Kacmarek, poljska manjšina v Nemčiji); "Ureditev jezikovnega vprašanja nacionalnih manjšin" (dr. Besednjak, slovensko-hrvaška manjšina v Italiji in dr. Schiemann, nemška manjšina v Latviji); "Zagotavljanje gospodarske enakopravnosti manjšin" (dr. v. Gratz, dr. Gundisch, nemška manjšina na Madžarskem in "predstavniki poljske manjšine"); "Zagotavljanje pravice do državljanstva" (dr. v. Jakabby, madžarska manjšina v Romuniji in posl. dr. Nurock, židovska manjšina v Latviji); "Enakopravnost v volilni zakonodaji in manjšinska praksa pri tem"(prof. von Ballogh, madžarska skupnost v Romuniji); "Načini odpravljanja konfliktov med vlado in manjšinami" (dr. von Medinger, nemška manjšina na Češkoslovaškem); "Organizacijska vprašanja manjšin", (dr. Flaschbarth, madžarska manjšina na Češkoslovaškem).³³ Zanimiva je tudi sklepna resolucija tega Kongresa, ki govori o "Kulturni avtonomiji manjšin".³⁴

V resoluciji kongresa leta 1926 je bil prvič jasno določen tudi način dela kongresa, ki je poslej potekalo v obliki omenjenih pripravljalnih sestankov in potem vsakoletnih zasedanj. Na njih naj bi predvsem predstavili že usklajena mnenja o posameznih vprašanih evropske manjšinske problematike. Za to so poskrbeli na pripravljalnih sestankih Odbora kongresa, ki je posamezne nastope poslancev pred zasedanji uskladal s pravilnikom. Na tak način so se izognili morebitnim sporom, ali odkriti politizaciji posameznih manjšinskih vprašanj, ali celo ekscesom na končnem zasedanju.³⁵ Zasedanja pripravljalnega odbora so se sicer selila iz prestolnice v prestolnico po Evropi. Pred zasedanjem kongresa leta 1927 se je pripravljalni odbor sestel štirikrat (avgusta 1926 v Ženevi, februarja 1927 v Dresdnu, junija 1927 v Berlinu in četrtič, tik pred rednim zasedanjem kongresa, v Ženevi.³⁶

³² ZAL, WA, fasc. 5.

³³ ZAL, WA, fasc. št. 5, razdelitev snovi za pripravo referatov med udeležence.

³⁴ ZAL, WA, fasc. št. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 4. 2. 1925.

³⁵ ZAL, WA, fasc. št. 29, mapa s poročili o kongresnih dejavnostih za leto 1930; teze za referat dr. Josipa Wilfana.

³⁶ AV, Manjšinski kongresi 1925-1930, poročilo o zasedanju kongresa leta 1927.

Tretje zasedanje Kongresa evropskih narodnosti je bilo ponovno v Ženevi od 22. do 24. avgusta 1927.³⁷

Med pripravami na četrti kongres leta 1928 je bila izdelana bolj podrobna organizacijska struktura kongresa. Kongres je deklariral svoje cilje v ohlapni in široki formulaciji: "Uveljavitev svobodnega narodnokulturnega razvoja manjšin znotraj državnega okvira, s čimer naj se prispeva k utrjevanju miru v Evropi".³⁸ Kongres naj bi služil utrjevanju solidarnosti med evropskimi manjšinami tako, da ne bi vsak zagovarjal le svojih pravic temveč po svojih močeh pripomogel, da se vzpostavi usklajen pravni red za vse evropske manjšine. Eden od ključnih praktičnih ciljev kongresa je bil tudi doseči priznanje statusa pravne osebe za vse evropske manjšine v državah večinskih narodov.³⁹ Leta 1928 je Kongres potekal od 29. do 31. avgusta.

Peti kongres 1929 je zasedal ponovno v Ženevi od 26. do 28. avgusta 1929.⁴⁰ Tega leta se je kongresu uspelo tudi formalno vključiti v delo Lige narodov. Tako je bila ena od točk zasedanja kongresa tudi "Ustanovitev manjšinske komisije pri Ligi narodov".⁴¹ Tega kongresa sta se udeležila dva predstavnika koroških Slovencev, Franc Petek in Ivan Starc. Besednjak je imel na kongresu referat v razpravi z naslovom "Naloge manjšinskega tiska".⁴²

Delovanje kongresa v tridesetih letih

Šesti Kongres evropskih narodnosti je zasedal v Ženevi od 3. do 6. septembra 1930. Junija je izšla tudi peta številka publikacije Kongresa evropskih narodnosti z naslovom Poročila Kongresa evropskih narodnosti ("Berichte des Nationalitäten-Kongresses). V publikaciji so sicer objavljali letna poročila o kongresnih aktivnostih in zbrane referate. Publikacijo so tiskali na Dunaju.⁴³

Liga narodov je šele 1930 oblikovala posebno telo, ki naj bi izdelalo poseben Manjšinski statut, v katerem bi zavzeli stališča do osnovnih manjšinskih vprašanj. Toda omenjeni odbor Lige narodov se je junija 1930 ukvarjal šele z definicijo pojma "nacionalna manjšina". Slovansko zvezo društev za Ligo narodov, ki naj bi zastopala "slovanske manjšine v Italiji", je na Wilfanov predlog tam kot delegat zastopal Besednjak.⁴⁴ Nastopil je z referatom "Evropske težnje po integraciji in stališča manjšin".⁴⁵

Sedmi manjšinski kongres je potekal v Ženevi od 29. do 31. avgusta 1931.⁴⁶

Pri organizacijskem delu za Kongres evropskih narodnosti je bilo Besednjaku in Wilfanu v zakulisju omogočeno delovati z večjim številom, dostikrat politično zelo zanimivo zastavljenih uslug in protiuslug.⁴⁷ Šlo je za nekakšne skupne, vzajemne

³⁷ ZAL, WA, fasc. 5, vabilo na zasedanje kongresa.

³⁸ ZAL, WA, fasc. 5, mapa s poročili o kongresnih dejavnostih za leto 1928.

³⁹ Michaelsen, Der Europäische, str. 26.

⁴⁰ ZAL, WA, fasc. 5, vabilo.

⁴¹ ZAL, WA, fasc. 5, osnutek programa kongresa 1929.

⁴² "Die Aufgaben der Minoritätenpresse"; AV, Kongresi evropskih narodnosti 1925-1930, brošura o delovanju Kongresa evropskih narodnosti, brez datuma in kraja tiska, poročilo za leto 1929, str. 1.

⁴³ ZAL, WA, fasc. 5, poročilo o pripravah na šesti kongres.

⁴⁴ ZAL, WA, fasc. 7, pismo Josipa Wilfana Ivanu Mariji Čoku, 20. 5. 1930.

⁴⁵ AV, Manjšinski kongresi 1925-1930, str. 2.

⁴⁶ ZAL, WA, fasc. 5, vabilo.

⁴⁷ Glej Michaelsen, Der Europäische, str. 264-280.

manjšinske koncesije. Besednjakovo posredovanje pri zunanjem ministru Fotiću za vrnitev t. i. "Nemške hiše" v Celju tamkajšnjim Nemcem je npr. pogojeval s podporo predstavnikov nemške manjšine pri avstrijski vladi za reševanje slovenske Knafljeve ustanove na Dunaju ali podporo Ivanu Starcu in Besednjaku pri zahtevah koroških Slovencev do Dunajske vlade itd.⁴⁸

Ko je Ivan Starc v že omenjenem glasilu Kongresa evropskih narodnosti objavil razpravo o položaju slovenske manjšine na Koroškem, se je takoj oglasil Slovencem dobro znani dr. Martin Wutte z ostrim napadom na Ammendeja osebno in na celoten Kongres evropskih narodnosti v zanimivem pismu, ki dokazuje,

Ammende še zdaleč ni bil pripravljen tolerirati nacionalističnih izpadov nekaterih svojih nestrpnih sonarodnjakov.⁴⁹

O knjigi, ki je v okviru kongresne dejavnosti izšla konec leta 1931 v nemščini in angleščini, z naslovom "Nationalitäten in den Staaten Europas", se je v svojih razmišljanjih o delu kongresa zelo pozitivno izrazil tudi angleški ekspert za Balkan, sir Seaton Watson.

Za osmo zasedanje kongresa leta 1932 je Besednjak pripravil referat o odnosu Katoliške cerkve do nacionalnih manjšin.⁵⁰ Besednjak je za zasedanje kongresa tega leta pripravil tudi sprejetje posebne resolucije z naslovom Cerkve in narodnostni problemi. Pri sestavi resolucije sta sodelovala tudi dr. Ewald Ammende in baron Ferdinand von Üxkull.⁵¹ Tega leta je kongres zasedal 29. in 30. junija na Dunaju.

Deveto zasedanje kongresa je potekalo v Bernu od 16. do 18. septembra 1933.⁵² Tega leta je Besednjak nastopil z referatom Vera in materni jezik.⁵³ Celoten Besednjakov referat je pravzaprav izzvenel kot poziv Katoliški cerkvi, naj se za preganjanje maternega jezika v Cerkvi zavzame in naj svoje univerzalno stališče jasno in javno razglasi. (Avgusta tega leta je politična oblast prepovedala slovenščino v Beneški Sloveniji, na kar se Cerkev ni odzvala).

Težave pri delu kongresa pa so postale vse bolj očitne po nacističnem prevzemu oblasti v Nemčiji. Kongres je bil kmalu pred alternativo, ali naj se prilagodi "novi nemški zunanji politiki", ali naj se odpove podpori Berlina. Ewald Ammende, ki je imel stike tudi z nemškim ministrom za propagando Göbelsom, naj bi le-temu (po lastnih trditvah) naravnost povedal, da preganjanje Judov v Nemčiji škoduje interesom nemških manjšin v Evropi. Vendar se je Ammende dobro zavedal, da v Berlinu ne bo imel več kaj iskati, kakor hitro bi kongres jasno in javno obsodil postopanje z Judi v Nemčiji.⁵⁴

Že med pripravami na kongres je prišlo do ostrih sporov med predstavniki nemških manjšin iz evropskih držav in predstavniki nemških Judov. Vodstvo kongresa (Wilfan, Besednjak, Ammende) se je znašlo med sptima stranema. To je

⁴⁸ Prim. ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Engelbertu Besednjaku, 20. 10. 1931.

⁴⁹ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Martina Wutteja Ewaldu Ammendeju, 13. 11. 1931.

⁵⁰ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 3. 6. 1932.

⁵¹ ZAL, WA, fasc. 6, pismo Josipa Wilfana Engelbertu Besednjaku, 16. 6. 1932.

⁵² ZAL, WA, fasc. 5, poročilo pripravljalnega odbora za IX. kongres evropskih narodnih manjšin.

⁵³ ZAL, WA, fasc. 29, mapa s poročili o kongresnih dejavnostih za leto 1933.

⁵⁴ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Ewalda Ammendeja Josipu Wilfanu, 21. 6. 1933.

privedlo kongres v resno krizo, saj so na koncu oboji grozili z izstopom iz kongresa.⁵⁵ Tako se pred kongresom niso mogli zediniti niti o resoluciji niti o kakšni drugačni obliki opozarjanja na položaj Judov v Nemčiji.

Po vzponu nacizma v Nemčiji in vse hitrejši nacifikaciji nemških manjšin v Evropi je kongres vse bolj izgubljal veljavo.

Deseti kongres septembra 1934 je v okviru priprav na zasedanje uvajal še poseben "Strokovni svet" (Fachgremium) sestavljen iz pravnikov, strokovnjakov za manjšinsko zakonodajo.

Enajsti kongres je zasedal v Ženevi od 2. do 4. septembra 1935. Besednjak in Wilfan sta spravila kot prednostno vprašanje pred Strokovni svet kongresa "Oceno splošnega položaja jugoslovanske manjšine v Italiji".⁵⁶ Sicer pa je tega leta kongres

lahko ugotavljal, da se zatiranje evropskih manjšin nemoteno nadaljuje, oziroma, "da se še stopnjuje..."⁵⁷

Aprila leta 1936 je umrl vodja sekretariata Kongresa evropskih narodnosti dr. Ewald Ammende. Generalni sekretar je po smrti Ammendeja postal Ferdinand von Üxkull.⁵⁸

Vztrajanje na demokratičnih principih in vse bolj izgrajenih pravnih principih delovanja kongresa je bilo v očitnem nasprotju z razvojem Evrope v tridesetih letih, ko se je notranjepolitični razvoj v večini evropskih držav vse bolj razvijal v avtoritarno oziroma totalitarno smer. Leta 1936 je Wilfan tako ugotavljal, da je delo kongresa pravzaprav nazadovalo. V pismu Ivanu Mariji Čoku je zapisal: "Kakor sem ti že pisal, je dnevni red našega letošnjega kongresa obsegal samo štiri točke, odnosno kot pravi programatični točki samo dve, h katerima sta bili sprejeti primerni resoluciji.

Na prvo mesto smo postavili ideologično osnovo svojih zahtev vrnivši se tako rekoč k izhodni točki svojega prvega kongresa. To smo storili prav po moji osebni inicijativi, ki sem jo iznesel, ko smo se posvetovali o programu našega letošnjega zborovanja. Saj nismo od leta 1925 nič napredovali, ampak le nazadovali..."⁵⁹

Leta 1936 se je kongres sestal v Ženevi 16. in 17. septembra. V glavnem so poslanci razpravljali o dosežkih kongresa v preteklih letih in o organizacijskih in drugih težavah, ki so nastale s smrtjo sekretarja Ewalda Ammendeja. Z njim je kongres namreč izgubil človeka z velikimi organizacijskimi sposobnostmi in številnimi vplivnimi političnimi zvezami. Značilen za čas in razmere je bil tega leta tudi naslov Besednjakovega referata na kongresu, v katerem je tokrat obravnaval vlogo in probleme narodnostnih manjšin v avtoritarnih državah.⁶⁰ Očitno je kongres reševal, kar se je v zaostreni evropski politični klimi še reševati dalo.⁶¹

⁵⁵ Prim. ZAL, WA, fasc. 5, mapa s poročili o kongresnih dejavnostih za leto 1933.

⁵⁶ ZAL, WA, fasc. 6, pismo Ewalda Ammendeja enemu od poslancev, 23. 7. 1935.

⁵⁷ ZAL, WA, fasc. 29, mapa s poročili o kongresnih dejavnostih za leto 1933. Uvod spomenice o pravnem položaju manjšin.

⁵⁸ ZAL, WA, fasc. 5, Osmrtnica Ewalda Ammendeja.

⁵⁹ ZAL, WA, fasc. 7, pismo Josipa Wilfana Ivanu Mariji Čoku, 1. 10. 1936.

⁶⁰ ZAL, WA, fasc. 6, pismo Jože Bitežnika Josipu Wilfanu, 1. 9. 1936.

⁶¹ "(...) 16. do 17. septembra bo kongres v Ženevi. 15. septembra bo predsestane. Sklenili so, da imej ti referat k temi "Življenjska pravica narodnih manjšin v Evropi" in sicer želijo, da pišeš ti to pravno, s posebnim ozirom na države z avtoritarnim režimom. Vsekakor pa moraš govoriti o tej temi. Referat prevzame zastopnik nemške manjšine iz Danske (...)" Arhiv Engelberta Besednjaka, privatna hramba (dalje BA), dok. št. 295, pismo Jože Bitežnika Engelbertu Besednjaku, 4. 9. 1936.)

Predzadnje zasedanje je sicer potekalo v Londonu 14. in 15. julija 1937.⁶² Zadnji kongres je potekal v Stockholmu 25. in 26. avgusta leta 1938. Kongres je postopno zamiral, saj se je v Evropi politična klima (in že tudi politični zemljevid Evrope) radikalno spreminjala. Tudi vse več "bivših demokratov" je za manjšinska vprašanja prepoznavalo "radikalne in končne rešitve" kot bolj verjetne in ustrezne od zapletenih poti in naporov (npr. nadaljnega razvijanja generalizacije manjšinskega prava ali drugih mehanizmov za uveljavljanje manjšinskih pravic na enakopravni in recipročni podlagi) s katerimi se je ukvarjal kongres. Če kronološko pregledata samo npr. korespondenco med generalnim zastopnikom nemških manjšin Wernerjem Hasselblattom in Josipom Wilfanom ob koncu tridesetih let, zaznamo, kako hitro se je položaj radikaliziral. Vse bolj jasno je postajalo, da se v Evropi pripravljajo veliki dogodki in spremembe.

V okviru pripravljanih sestankov pred zadnjim zasedanjem kongresa so se (avgusta leta 1938) funkcionarji kongresa sestali zgodaj popoldan v stanovanju barona Ferdinanda von Üxkulla na Dunaju. Za ta dan (15. avgust) je bila napovedana vaja protiletalske obrambe in sestanek so nazadnje zaključili v zaklonišču v kleti.⁶³

Zasedanja kongresa je nazadnje prekinila druga svetovna vojna in tako je stockholmski kongres leta 1938 ostal tudi zadnji.⁶⁴ Zaradi vojne so kongres ustavili in sklenili, da bodo "počakali na boljše čase."⁶⁵

Propagandna dejavnost Slovencev v okviru kongresa

Pri propagandnem delu Engelberta Besednjaka (pri tem mu je pomagal Josip Bitežnik, ki je skupaj z njim emigriral iz Julijske krajine) je šlo za publiciranje že omenjenih opisov posameznih ukrepov represivne politike do manjšine s strani fašistične države in za natančno kronološko beleženje dogodkov. Za zbiranje podatkov in njihovo redno tedensko pošiljanje na Dunaj je skrbela Tajna krščansko-socialna organizacija v Julijski krajini. Podatki, ki so prihajali iz Julijske krajine so na Dunaju izhajali v veliko študijah, ki so (v več evropskih jezikih) seznanjale evropsko javnost s položajem manjšine v Julijski krajini. Avtorstvo mnogih tovrstnih brošur je bilo do sedaj nepoznano, tako kot npr. serija brošur z naslovom "*Mitteilungen über die Lage der nationalen Minderheiten in Italien*", v katerih je šlo za opis politike fašističnega režima do slovenske in hrvaške manjšine, analize dogodkov znotraj cerkvene politike v Julijski krajini itd.⁶⁶

Poleg tega se je krščansko-socialna (in liberalna) misija na Dunaju ukvarjala s široko propagandno kampanjo v evropskem časopisju, s pomočjo osebnih stikov z novinarji in politiki, kar je omogočalo delo v okviru kongresa.

⁶² ZAL, WA, fasc. 6, pismo Josipa Wilfana Engelbertu Besednjaku, 5. 6. 1937.

⁶³ ZAL, WA, fasc. 8, pismo Wernerja Hasselblatta Josipu Wilfanu, 11. 8. 1939.

⁶⁴ ZAL, WA, fasc. 8, pismo Wernerja Hasselblatta Josipu Wilfanu, 4. 1. 1940.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Zanje leta 1978 dr. Tone Zorn, ni vedel kdo naj bi bil njihov avtor, a je pravilno sklepal, ko je zapisal: "Kdo je stal za njimi, bi z gotovostjo ne mogel reči, vendar pa vse kaže, da je bila njihov pobudnik mednarodna manjšinska organizacija imenovana Mednarodni manjšinski kongresi s sedežem v švicarski Ženevi". Tone Zorn: Iz pisanja "poročil" o položaju narodnih manjšin v Italiji. Goriški letnik, Nova Gorica 1978, št. 5, str. 188-191.

Podatke, pridobljene po omenjeni poti, je Besednjak odstopal tudi npr. dr. Lavu Čermelju oziroma Inštitutu za manjšinska vprašanja v Ljubljani, ki je tudi skrbel za precej znanstvenih in propagandnih izdaj knjig in brošur, ki so Evropo in svet seznanjale s položajem slovenske in hrvaške manjšine v Julijski krajini. O tem priča tudi korespondenca med Besednjakom in Čermeljem.⁶⁷ Ustanovitev manjšinske pisarne na Dunaju, ki jo je vodil dr. Besednjak (na njegovo iniciativo je tudi nastala), financirali pa so jo tirolski Nemci, Grki iz Dodekaneza in Kraljevina Jugoslavija, je predstavljala še dodatno obliko in možnost za manjšinsko propagando. Izdajanje manjšinskih publikacij "Südost- Korrespondenz", "Mitteilungen über die Lage der nationalen Minderheiten in Italien", "Nation und Staat" in izdaja dolge vrste sorodnih publikacij in brošur, razprav in člankov, ki jih zaradi anonimnosti nikoli ne bomo v celoti evidentirali, potem priprava in tisk mnogih spomenic itd., kaže na sposobnost slovenskih manjšinskih predstavnikov, izkoristiti vsako propagandno priložnost (nišo), ki se je v tem politično-propagandnem prostoru ponujala.

Priprave in tiskanje omenjenih brošur so potekali formalno ločeno od dela Kongresa evropskih narodnosti. Na drugi stani so redna poročila in informacije o položaju manjšine, ki so prihajali iz Julijske krajine, služili posebnim knjižicam "Vigilansa",⁶⁸ informacijam vladi Kraljevine Jugoslavije, neposredno kralju Aleksandru,⁶⁹ delu Kongresa evropskih narodnosti (kot gradivo), vse do tajnih (vohunskih) vojaških informacij, ki so bile namenjene jugoslovanskemu generalštabu.

Predstavniki slovenske manjšine v Julijski krajini so se z aktivnostmi v okviru kongresa narodnosti (vsaj do leta 1933 oziroma vzpona nacizma na oblast) naslonili tudi na materialno zaledje oziroma pomoč 80-milijonskega nemškega naroda, kar je omogočalo aktivnosti, ki bi si jih sicer zgolj s pomočjo Kraljevine Jugoslavije nikoli ne mogli privoščiti. Sodelovanje Slovencev pri delu kongresa, tudi marsikatero taktično idejnopolično popuščanje pri praktičnem delu v okviru kongresa itd. je treba videti in ocenjevati tudi v tej luči.

Zaradi sicer strogih določil o delovanju kongresa (poslovnika), ki naj se ne bi spuščal v aktualnopolitična vprašanja, je bila toliko pomembnejša propaganda, ki je lahko potekala v senci kongresnih dejavnosti, medtem ko naj kongres ne bi prinašal neposrednih obsodb političnih postopkov posameznih držav ali neposredne propagande.

Kongres evropskih narodnosti pa je slovenskima poslancema omogočal tudi stike z mnogimi evropskimi državniki, s katerimi bi sicer le težko prišla v stik. Kongres je namreč največkrat zasedal v Ženevi⁷⁰ in to v času zasedanja Lige narodov (navadno že nekaj dni prej), s čimer si je kongres zagotovil povečano no-

⁶⁷ BA, dok. št. 560, pismo Lava Čermelja Engelbertu Besednjaku, 14. 7. 1936.

⁶⁸ Kot smo videli, sta Besednjak in Bitežnik pod tem psevdonimom objavljala propagandne brošure (iz Besednjakovega arhiva sta znani dve).

⁶⁹ Praviloma je bil Besednjak sprejet pri kralju Aleksandru po zaključku kongresa. Pogovori pa so se pričeli s kraljevim vprašanjem: "Kako smo prošli ovaj put?". BA, dok. št. 495, poročilo Besednjaka o avdijenci na Dedinju, 3. 10. 1934.

⁷⁰ Kongres je praviloma zasedal v Ženevi, med enim in drugim zasedanjem pa deloval v kongresni pisarni na Dunaju, zaradi njegovega centralno-evropskega geografskega položaja (AV, Manjšinski kongresi 1925-1930); po enkrat je kongres zasedal tudi na Dunaju, dvakrat v Bernu, enkrat v Londonu in enkrat v Stockholmu. (AV, Manjšinski kongresi 1925-1930; ZAL, WA, fasc. 11. Protokol pripravljalega odbora kongresa, ki je zasedal dne 1. februarja 1937).

vinarsko pozornost, po zasedanju kongresa pa so udeleženci navadno ostali v Ženevi še nekaj dni in navezovali stike s politiki, ki so prihajali na zasedanja kongresa Lige narodov. O tem je Besednjak pisal v Julijsko krajino: "Tudi pri manjšinskih kongresih ne vršimo propagande za Julijsko krajino na javnih zborovanjih samih. Kongres nam proži le ugodno priliko, da stopimo v zvezo z najrazličnejšimi vplivnimi ljudmi, s časnikarji, s pisatelji, politiki, in jih pridobivamo za to ali ono akcijo v korist manjšine."⁷¹

Med takimi sestanki, ki sta jih Besednjak in Wilfan imela v okviru kongresa s pomembnejšimi evropskimi politiki, lahko omenimo npr. sestanke z nemškim zunanjim ministrom Stressemannom, ki je Besednjaka večkrat sprejel,⁷² Wilfan je bil prav tako večkrat na razgovorih s sirom W. Seaton-Watsonom, ki da "je dobro seznanjem z vprašanji slovenske in hrvaške manjšine."⁷³ Besednjak se je sestajal s predsednikom Svetovnega židovskega kongresa Chamom Weizmannom (po drugi vojni prvim predsednikom Izraela) itd.

Odnos nekaterih sodobnikov do delovanja kongresa

Na koncu naj omenim še nekatera stališča posameznikov oziroma političnih skupin, ki so se v tem času oblikovala v zvezi z delom kongresa.

Države zmagovalke so na kongres gledale z velikim nezaupanjem in do nasprotij med Kongresom evropskih narodnosti in posebnim telesom, ki je delovalo pri Ligi narodov (že omenjeni Zvezi društev za Ligo narodov - Union internationale des Associations pour la Société des Nations), je prišlo že samo zaradi zahtev kongresa po generalizaciji manjšinskega prava. Ob tem je Wilfan ugotavljal dejstva, ki so veljala za mnoge evropske države in še posebno za odnos Kraljevine Jugoslavije do svojih manjšin: "Kar se tiče taktike, sem s tem, da sem govoril o tistem boju okoli generalizacije že vse povedal. Nobena stranka se ne upa prav glasno nastopiti. Tisti - mislim zlasti predstavniki malih držav - ki zahtevajo generalizacijo se vendar ne upajo nastopati preveč odločno: ker imajo slabo vest, ker želijo, da bi se zaščita manjšin rajši odpravila tudi za male države, ker se bojijo velikih držav, ker jih vsakdanje potrebe (posojila, zavezniške obveznosti itd.) silijo h kravjim kupčijam za katere so manjšine najbolj poceni drobiž. Analogni oziri združujejo spet tiste, ki se upirajo generalizaciji; preglasni ne smejo biti že radi tega, ker bi sicer vendar malo preveč razkrili svojo hinavščino. To velja zlasti tudi za takozvane nevtralce, ki niso ali se vsaj delajo, da niso prizadeti v manjšinskem vprašanju. Kajti kolikor je meni znano, v vsej Evropi je edini - Portugal brez nacionalni manjšin. (...) Kar se naših kongresov tiče, sem jaz, lahko rečem od prvega dneva zahteval, da mora biti generalizacija naš vrhovni postulat..."⁷⁴

Liberalci v Juljski krajini so kongresu priznavali propagandno vrednost. Slavko Tuta je v svojih spominih o kongresu zapisal npr.: "Z dr. Sardočem, sva že pred štiridesetimi leti na otoku Lipari ugotavljala, da je bila usodna napaka naših konspirativnih organizacij, od leta 1928 do leta 1930, da se je za akcije odločila

⁷¹ BA, dok. št. 251.

⁷² BA, dok. št. 168, vabilo nemškega zunanjega ministra Stressemanna, ki Besednjaka vabi na sprejem ob zasedanju svetovnega združenja Lige društva narodov, 28. maja v Berlinu.

⁷³ ZAL, WA, fasc. 8, pismo Josipa Wilfana Borisu Furlanu, 14. 6. 1934.

⁷⁴ ZAL, WA, fasc. 9, pismo Josipa Wilfana dr. Justu Pertotu, 6. 10. 1931.

skupina ljudi, ki so že bili znani policiji kot člani mladinskih ali študentovskih društev. Takrat smo se zavedali, da je potrebno sprožiti zanimanje širše javnosti v svetu za naš problem, ker je celo Anglija gledala spočetka na fašizem s precejšnjim dopadanjem. Dr. Wilfan in dr. Besednjak sta imela precej zaslug, saj sta bila oba člana manjšinskega odbora, ki je vključeval vse evropske manjšine. Kot poslanca v rimskem parlamentu in kot zastopnika naše narodne skupnosti sta imela v mednarodnem svetu svojo težo.⁷⁵

Mussolini, italijanska policija in propaganda sta kongresu posvetila precejšnjo pozornost. Besednjaka so na Dunaju neprestano zasledovali italijanski agenti, vohun (najbrž italijanski konfident na jugoslovanskem konzulatu) je v poročilih italijanski tajni policiji govoril celo o dokumentih, ki da "jih je videl na

Besednjakovi mizi".⁷⁶ Kako natančno so spremljali Besednjakovo delovanje, je razvidno iz poročil italijanskega konzulata v Ljubljani, ki je v Rim večkrat telegramske sporočal tudi npr. "izgleda, da se bo naslednji teden spet vrnil v Ljubljano, saj je bila na njegovo ime že rezervirana soba št. 69 v hotelu Union."⁷⁷

Mussolini je kmalu osebno prepovedal izdajo potnih listov za vse udeležence iz Italije in fašistično časopisje jih je v ostrih napadih imenovalo "istrioni della pace" (klovni-mirovniki), njihovo delo pa npr. "una scandalosa komedia" (škandalozna komedija).⁷⁸ Ob zaključku kongresov se je navadno oglasilo italijansko časopisje. Leta 1926 se je razpisal npr. tržaški *Piccolo*: "Unitaristična politika do skupine tujerodcev ni nikakršna prepotenca (kot je bilo slišati na kongresu, op. E. P.), to je dolžnost. (..) Wilfan naj kar predava v Ženevi in Besednjak naj nastopa v italijanskem parlamentu. Naj hodita v Ženevo, na Dunaj in v München, vse to so načini s katerimi skušata pri zapeljancih gojiti iluzije, da imata avtoriteto in moč, da sta poslušana. Vendar je njihova akcija, ki je usmerjena proti neizbežni in splošno odobravani, sprejeti "progresivni asimilaciji skupin tujerodcev", v končni posledici lahko samo škodljiva za njune sonarodnjake, ki jima nasedajo in jima namenajo pozornost in zaupanje.

Zato se nam zdi edino koristno ob cirkusu, ki ga uganjajo slovanski novinarčki, najbolje molčati, da s tem ne spodbujamo škodljive in nevarne iluzije pri tistih, ki jih še poslušajo."⁷⁹

Tudi med emigracijo v Kraljevini Jugoslaviji je bilo potrpljenja in razumevanja za "propagandno akcijo" vse manj. Tako je pisal Josipu Wilfanu tudi npr. Just Pertot leta 1931 iz Ljubljane: "...in vedi, da se je v njem (Zvezi emigrantov iz Julijske krajine) osredotočilo vse vse početje in nehanje naše emigracije v praksi - reprezentira jo lahko Čok (Ivan Marija, op. E. P.) a Vam prepuščamo teoretiziranje, ki ste organizirali magari eno velevlast s svojim ogromnim delom - na papirju - v resnici pa doslej le registrirate in skušate izobličiti minimalen odstotek požrtvovalnosti in energije milijonov individuov/posameznikov - tako imaš razumeti ono moje o "našem" realizmu in "Vašem" teoretiziranju, kar je povedano brez

⁷⁵ Slavko Tuta: *Cena za svobodo*, str. 230.

⁷⁶ Prim. Archivio Centrale dello Stato Roma, fond Caselario politico centrale (dalje ACDS, CPC), mapa št. 669, Biteznik Giuseppe, poročili italijanskega konzulata na Dunaju, 5. in 21. 1. 1931.

⁷⁷ Prav tam, telegram iz italijanskega konzulata v Ljubljani notranjemu ministrstvu, 5. 5. 1940.

⁷⁸ ZAL, WA, fasc. 5, pismo Josipa Wilfana Ewaldu Ammendeju 7. 7. 1927, v katerem je naveden citirani članek, ki je izšel v enem rimskih dnevnikov.

⁷⁹ Il *Piccolo della Sera*, 15. 9. 1926.

vsake zlobe, na robu obupa. (...) Tudi mi tisoči emigrantov in milijoni sužnjev ne pričakujemo in ne iščemo več zaščite pri Vas - za to rabimo vsaj Čermelje, Barbaliče, Mihoviloviče, Rejce, Bidovce pa Gortane etc...".⁸⁰

Radikaliziranje vzdušja in obup nad različnimi oblikami legalnih nastopov in vztrajnim narodnoobrambnim delovanjem, je bilo opaziti nenazadnje tudi v Julijski krajini, kar je razvidno tudi iz vse večjega vpliva komunistov. Potencialni kader komunističnih celic je prihajal prav iz vrst sicer potencialnega liberalnega podmladka, mladine in proletariata v večjih središčih.

Zaradi deklarirane politike "legalnosti" do posameznih držav pa sta imela Besednjak in Wilfan težave tudi med emigracijo v Kraljevini Jugoslaviji. Zveza jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do sredine tridesetih let svojega dela

ni uskladila z delom drugih manjšinskih organizacij. Šele po kongresu v Mariboru (septembra 1934) so razmerje med manjšinskimi organizacijami uskladili in oblikovali skupno posvetovalno telo oziroma vodstvo: "Dali smo tu jasno razumeti, da sme Čok nastopati kot predsednik emigrantske zveze v imenu svoje organizacije, da pa nima pooblastila od nikogar, da govori v imenu manjšine same, ki živi v Julijski krajini. Manjšinskih kongresov sicer tudi kot emigrant ne sme javno kritizirati, ker je to napad na naše delo v inozemstvu. Čok se je opravičeval in se nato podvrigel Wilfanovim zahtevam. To vam pišem zgolj v informacijo. Wilfana ruši tudi profesor Čermelj v Ljubljani. Položaj je danes tak, da se Wilfan zanaša bolj name, kot na mnoge svoje somišljenike."⁸¹

Komunisti so v delu Kongresa seveda videli meščansko institucijo, ki temeljnega problema manjšin ne more rešiti. To naj bi rešila revolucija. Wilfana in Besednjaka so označevali za eksponenta kapitalističnih velesil in celo za "slamnata moža" nemškega imperializma.⁸²

Sam Wilfan je o kongresu leta 1931 zapisal: "Po mojem prepričanju je ta pomen ogromen (pomen manjšinskih kongresov in njihovih brošur, obveščanja evropske javnosti, op. E. P.). Meni pa ne potrjuje tega samo moja samozavest, nego tudi prepričanje dovolj objektivnih poznavalcev, da bi brez mene teh naših kongresov že zdavno ne bilo, ali se vsaj ne bi mogli tako vršiti in se tako razviti, kakor so se pod mojim vodstvom. Gre za akcijo, ki je preračunana na zelo dolgo dobo, gotovo predolgo za trpljenje in pojemajočo življenjsko silo našega ljudstva in za nepotrpežljivost mojih kritikov. Jaz pa vem, da morejo v življenju narodov, vkolikor ne odločuje orožje, samo take akcije dovesti do trajnih in sigurnih uspehov. In radi te akcije, ne pa morda prijetnega in poučnega izprehajanja po Evropi, mi je toliko ležeče na tem, da bi moja mednarodna pozicija vsaj še nekaj časa ostala neomajana..."⁸³

Besednjak je bil v vseh ozirih večji realist in pragmatik. Leta 1940 je bil mnenja, da je prišel trenutek, ko bo (po končani vojni) manjšina združena z matičnim narodom: "Mi, ki smo delali desetletje v inozemstvu za manjšino, gotovo ne podcenjujemo važnosti mednarodne propagande. Čim več zve svet o naši domačiji in njenem trpljenju, tem boljše! Tega načela smo se v našem delovanju dosledno

⁸⁰ ZAL, WA, fasc. 9, pismo Justa Pertota Josipu Wilfanu, 25. 10. 1931.

⁸¹ BA, dok. št. 13.

⁸² Tako ju je označil npr. Ivo Grahor v *Jadranskem koledarju* 1936, str. 43.

⁸³ ZAL, WA, fasc. 9, pismo Josipa Wilfana Vladimirju Pertotu, 21. 9. 1931.

držali. In če hočemo biti pravični, moramo priznati, da manjšina ni prespala zadnjih 20 let! Že naši boji v domačiji so odjeknili daleč čez meje Julijske krajine. Spomnite se borbe za pokojnega škofa Sedeja in javnih molitev, o katerih je govorila vsa mednarodna javnost! Mislite na hrupne nastope v rimskem parlamentu in na tržaški proces! (...)

Za časa usmrčitve Bidovca in tovarišev sem bil v Ženevi, ter videl, kako so zastopniki petdesetero držav budno zasledovali dogodke v naši domačiji!

In ali res mislite, da smo leta in leta na manjšinskih kongresih mlatili prazno slamo? Saj sem vedno trdil, da je delo na kongresih prav za prav priprava na novo svetovno vojno. V slučaju novega mednarodnega spopada ne smemo več doživeti, da svet ne bo vedel za naše ljudstvo ter ga zamenjaval s Slovaki ali Rusini. Zato je kongres izdal obsežno publikacijo, v kateri je med drugim seznanil svet z vpra-

šanjem Julijske krajine, zato smo leta in leta obveščali o naši domačiji neštete tuje časnike in različne mednarodne ustanove.

Delo obveščanja mednarodne javnosti smo že pred izbruhom nove svetovne vojne, to se pravi pred septembrom 1939 v bistvu dovršili! Z mirnim srcem lahko trdimo, da je danes politično odločujoča javnost poučena o tem, da je vprašanje Julijske krajine eden izmed pekočih, nerešenih problemov Srednje Evrope! O tem najboljše priča nedavni razgovor angleškega poslanika z banom Dravske banovine..."⁸⁴

Zgodovinske pisje o Kongresu evropskih narodnosti

Zgodovinska veda se z delovanjem Kongresa evropskih narodnosti ni dosti ukvarjalo. Na delovanje kongresa je v Sloveniji prva in edina z obsežnejšo razpravo opozorila naša jubilarntka dr. Milica Kacin Wohinz v svoji zadnji knjigi.⁸⁵

Po mnenju nemškega zgodovinarja Rudolfa Michaelensa pa gre v Kongresu evropskih narodnosti nedvomno za delež tedanjega evropskega pacifističnega gibanja, ki je (po njegovem mnenju) primerljiv s tedanjimi začetki ekumenskega gibanja evropskih cerkva.⁸⁶

Malokdaj ali morda nikoli niso imeli Slovenci v tako uveljavljenem političnem organu evropskega formata tako ključne vloge. Vlogo Kongresa evropskih narodnosti bo treba zato še ovrednotiti in z mnenji, da je šlo za malo pomembno stvar, se nikakor ne morem strinjati.

Delovanje Besednjaka in Wilfana v okviru Kongresa evropskih narodnosti predstavlja enkratni primer pionirstva na področju manjšinskega prava v evropski zgodovini sploh. To je nekaj, na kar bi se Slovenci še danes lahko sklicevali in zdi se nerazumljivo, da ta problematika do danes ni bila podrobneje obdelana.⁸⁷ (V fasciklih 29 in 30 v Wilfanovem osebni arhivu hranijo stenografske zapise pripravljanih sej zasedanja Kongresa evropskih narodnosti s pomočjo katerih bi ne

⁸⁴ BA, dok. št. 16.

⁸⁵ Glej Milica Kacin-Wohinz: Prvi antifašizem v Evropi. Koper 1990, str. 342-354 (dalje Kacin Wohinz, Prvi antifašizem).

⁸⁶ Michaelens, Der Europäische, str. 7.

⁸⁷ Glej Kacin-Wohinz, Prvi antifašizem, str. 342-354.

bilo težko pregledati in natančno rekonstruirati celotno delovanje Kongresa evropskih narodnosti.)⁸⁸

Sklep

V dokumentaciji in v različnih besedilih, ki so nastala v zvezi z delovanjem Kongresa evropskih narodnosti, se nam pokažejo skoraj vsi pomembni problemi tedanje Srednje Evrope, od nacionalnih do socialnih, ki so pozneje pripeljali najprej do njenega propada in pozneje do njene usodne razdelitve (političnega in ozemeljskega revanšizma, vprašanj narodnostnih manjšin, antisemitizma, rasizma, fašizma, šovinizma itd.).

Zamisel o "generalizaciji manjšinskega prava" in "skupnih kulturnih prostorih" je bila takrat predstavljena prvič v zgodovini Evrope. V pismu sinu Joži je Wilfan o tem zapisal: "Kakor je tako z ene strani vsako enolično reševanje problemov nemogoče, prav tako ne pride Evropa v narodnostnem pogledu do prave stabilnosti vse dotlej, dokler se ne povsod, od enega do drugega kraja ne podvrže istim načelnim zahtevam..."⁸⁹

Na drugi strani je bil v tedanji Evropi kongres pomemben dejavnik propagiranja in delovanja za program Zedinjene Slovenije. Seveda ostaja dejstvo, da je bil konkreten, dejanski politični uspeh manjšinske politike za katero se je v vsakokratnih primerih zavzemal kongres, minimalen, a kongres je deloval in skrbel za propagiranje manjšinskega vprašanja v Evropi vse do leta 1938, kar je glede na razvoj tedanjih evropskih razmer že samo po sebi izreden rezultat. Poleg tega pa je dejansko zelo težko ločiti (ne)uspehe v posameznih konkretnih političnih akcijah kongresa od globalnih mednarodnih učinkov siceršnjih kongresnih dejavnosti.

Nesporno dejstvo pa je tudi, da je Kongres evropskih narodnosti na eni strani zavzemal in propagiral stališča, ki so bila sicer v diametralnem nasprotju z razvojem evropske družbe v avtoritarno in totalitarno smer, ki je v tridesetih letih prevladala v večini evropskih držav, na drugi pa je kongres prav tako nesporno pomenil pomembno oporo zatirani slovenski manjšini pri njeni propagandno politični dejavnosti. Tudi tako je treba razumeti Wilfanovo mnenje, "da bomo lahko rekli, da je prava združena Evropa imela embrio v nas",⁹⁰ kakor omenjeno Besednjakovo mnenje, da so "delo obveščanja mednarodne javnosti že pred izbruhom nove svetovne vojne, v bistvu dovršili!"⁹¹

Kongres evropskih narodnosti je bil pobudnik in nosilec razmišljanja o manjšinskih pravicah in o človekovih pravicah sploh, na način, ki je v sodobni Evropi postal aktualen šele danes, po več kot sedemdesetih letih. V tedanji Evropi se ni mogel uveljaviti.

⁸⁸ Arhiv Kongresa evropskih narodnosti je zgorel v enem od bombnih napadov na Berlin ob koncu druge svetovne vojne. O tem Michaelson, *Der Europäische*, str. 10.

⁸⁹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS-1206, Osebni fond Jože Wilfana, fasc 5/d, pismo Josipa Wilfana sinu Joži, 26. 3. 1931.

⁹⁰ Kacin Wohinz, *Prvi antifašizem*, str. 348.

⁹¹ BA, dok. št. 16.

Da je kongres v razmerah, ki so nastale v Evropi tridesetih let, moral zamreti, je morda še najlepše razbrati iz misli enega od delegatov že na zasedanju kongresa leta 1927, predstavnika madžarske manjšine v Romuniji, poslanca von Ballogha, ki je ob koncu svojega referata vzkliknil: "Gospoda, še enkrat povem: zahtevamo pravno državo! Le v pravni državi je mogoča tudi zaščita nacionalnih manjšin."⁹² V večini evropski držav je šel takrat razvoj v povsem drugačno smer.

Že leta 1930 pa je Josip Wilfan v tezah za svoj referat na zasedanju kongresa zapisal besede, ki so aktualne še (oziroma šele) danes: "I. Kultura Evrope je v svojem najglobljem smislu zunanji izraz duhovnega življenja evropskih narodov, kot posebnih, v zaključenih enotah živečih skupnosti.

Različnost teh narodnih skupnosti, njihovo vzajemno kulturno vplivanje, nasprotovanja in ujemanja med specifičnostmi posameznih narodov in kulturnih dobrin narodnih skupnosti, kakor tudi nasprotovanje in ujemanje med posebnostjo posameznega naroda in skupne evropske kulture, je osnovni temelj bogastva evropske kulture in njenega stalnega ustvarjalnega obnavljanja.

II. Za ohranjanje in nadaljnji razvoj evropske kulture mora vsak evropski narod gojiti in razvijati svojo lastno specifično kulturo. Le tako bo lahko v skladu s svojim lastnostmi doprinal k skupni kulturi Evrope in v polni meri pospeševal in bogatil svojo lastno kulturo iz kulturne zakladnice katerega od sosednjih evropskih narodov ali skupne evropske kulture.

III. V kulturi posameznih evropskih narodov in v skupni evropski kulturi je prav nacionalna ideja odločilnega pomena. Tej ideji se v današnjem času vse odločneje pridružuje ideja o mednarodni povezanosti. Prav pod vplivom te ideje se tako posamezni evropski narodi, kakor celoten kontinent zavestno usmerja v mednarodno kulturno sodelovanje.

IV. Kongres narodnosti se postavlja na izrecno stališče, da je taka organizacija mednarodne sodelovanja lahko vzpostavljena samo in izključno na narodni skupnosti kot taki, torej neposredno na narodu kot celoti, ne glede na njegov politični položaj.

V. Kongres pozdravlja dejstvo, da se pri marsikaterem narodu kaže interes in prvi znaki tovrstnega organiziranja. Kongres izraža željo in pričakovanje, da bodo vsi evropski narodi izoblikovali takšne vsenarodne organizacije, ki bodo v svojem delovanju zasledovale navedene kulturne cilje in da vlade posameznih držav delo takih organizacij za vsenarodno povezovanje in delovanje ne bodo ovirale.

VI. Z organizacijo posameznih narodnih skupnosti bi se oblikovala nadnarodnostna organizacija, ki bi skrbela za kulturno delovanje narodov in njihovo sodelovanje, na podlagi resnične enakopravnosti in vzajemnega spoštovanja. Tako bi tudi mali narodi imeli zagotovljeno kulturno samostojnost in svobodne možnosti razvoja.

Ob tem naj se posebno spodbuja sodelovanje sorodnih narodov, kar bi še pospešilo mednarodno sodelovanje.

VII. Kongres ne zanemara pomena, ki ga je za posamezne evropske narode imelo oblikovanje nacionalnih držav in poudarja potrebo po tem, da se zgoraj opisano mednarodno in naddržavno povezovanje v vsem ozira in upošteva zahteve

⁹² AV, Manjšinski kongresi 1925-1930.

nacionalnih držav. Vendar se kongres povsem zaveda težav, ki stoje na poti zgoraj formuliranim zahtevam. Kongres je mnenja, da narodnostni princip, ki se je uveljavil v obliki formiranja in razmejitev med nacionalnimi državami, nikoli ne bo povsem zadovoljiv. Šele z organiziranjem narodnostne skupnosti, vsaj v zgoraj navedenem, kulturnem smislu, bo uresničljiv. Šele s tem bodo postavljeni pogoji za spravo in solidarnost med evropskimi narodi in šele s tem bodo vzpostavljeni primerni psihološki pogoji za združitev evropskih držav v zvezo, v katerikoli obliki in v kateremkoli obsegu bi do slednje že prišlo.

VIII. Kongres v tem smislu zadolžuje svet kongresa, da v okviru prihodnjega zasedanja kongresa pretehta in prouči organiziranje sodelovanja pristojnih zastopnikov večinskih evropskih narodov v okviru kongresa, oziroma v navezavi z njim."⁹³

Wilfanovo razmišljanje kaže na njegov (glede na razmere v tedanji Evropi) skoraj fanatični idealizem in izjemno intelektualno širino in nenazadnje tudi enkratno vizionarstvo.

Evropa se v bistvu vse do danes, ko je najbližje miroljubni integraciji v vsej svoji zgodovini, v teoretskih podlagah ni v ničemer oddaljila od idejne podstati, ki so jo zajeli programi delovanja Kongresa evropskih narodnosti pred sedemdesetimi leti. Nedotakljivost evropskih meja, urejen status evropskih narodnih manjšin in ohranjanje in bogatenje kulturnega izročila velikih in malih narodov v medsebojnem oplajanju znotraj združene Evrope - so iz njenega embria v resnici postali njen temelj. Samo upamo lahko, da bo nekoč v resnici tako kot sta pred sedemdesetimi leti v svojih vizionarskih razmišljanjih napovedovala Josip Wilfan in Engelbert Besednjak.

Egon Pelikan

JOSIP WILFAN AND ENGELBERT BESEDNJAK IN THE CONGRESS OF EUROPEAN NATIONALITIES, BETWEEN 1925 AND 1938

S u m m a r y

The Congress of European Nationalities was the main international body dealing with minority related issues in Europe between the two world wars. The Head Office of the Congress, which operated between 1925 and 1938, was throughout located in Vienna, because of its central geographic position in Europe, while its annual sessions were most frequently held in the Geneva. In these, representatives of virtually all European minorities participated, mostly as regular members and some as observers.

As a rule, the sessions of the Congress began a few days before those of the League of Nations, in order to secure concentrated press attention and contacts with the leading European politicians who came to attend the sessions of the League of Nations. The key role in the preparation and execution of the Congress activities was played by two Slovenes, Josip Wilfan and Engelbert Besednjak who were representatives of their minority in the Julian March. Wilfan was President of the Congress and Besednjak a representative of the European Association of the Minorities Journalists. The Congress, as well as facilitating contacts between the minority representatives, undertook the propagation and internationalization of issues concerning those minorities which, after First World War, had not been given adequate protection, especially by the victor states.

⁹³ ZAL, WA, fasc. 29, mapa s poročili o kongresnih dejavnostih za leto 1930, dok. št. 427.

Between the two wars, the Congress failed to achieve its main objective, the so called generalization - to secure for all European minorities a universal and internationally accepted legal regulation of minority issues. On the contrary, the political and social developments in Europe headed in a diametrically opposite direction to that of the Congress declarations, resulting in the catastrophe of the Second World War. The complexity of the political situation in Europe at the time is evident in the extensive Congress related documentation. In the end, the Second World War formally began with an abuse of a minority issue.

The Congress, in all its ideological breadth, dealt with minority issues in a way, which today, after more than seventy years, is still topical in Europe. Many of us, and Slovenes in particular, would be overjoyed if the ideals and objectives of the Congress fully materialized, including reciprocal treatment of minorities by individual countries, joint cultural areas and the generalization of the European minorities rights. In this sense, the thought of Josip Wilfan, Engelbert Besednjak and other participants in the Congress of European Nationalities emanates a unique, humanist charged vision of a united Europe, which today still, or better already, deserves all our attention.